

Het Indisch-Nederlands in Nederland en Indonesië

verbale inflectie door Indische ouderen

BA scriptie Taalwetenschap

Naam: M.E. Reintjens

Studentnummer: 5679605

Datum: 5 mei 2018

Begeleider: prof. dr. M.B.H. Everaert

Tweede lezer: dr. A.-F. Pinget

Aantal woorden excl. voorbeelden, tabellen, figuren, voetnoten, referenties en appendices: 6020

Middels deze scriptie is een begin gemaakt in het onderzoek naar verbale tijdsinflectie onder Indische ouderen, waarbij één groep woonachtig is in Nederland en de andere in Indonesië. Het onderzoek wat voor deze scriptie is verricht, heeft aan de hand van in de literatuur beschreven kenmerken van Indische verbale tijdsinflectie gekeken of de beschreven inflectie überhaupt nog voorkomt in deze bevolkingsgroep en in welke mate. De verwachting hierbij was dat als Indisch geclassificeerde verbale tijdsinflectie nog voor zou komen in de groep woonachtig in Indonesië, terwijl het in de groep woonachtig in Nederland sterk verminderd aanwezig dan wel afwezig zou zijn. Data verkregen door middel van corpusonderzoek bevestigden deze verwachting. Daarnaast zijn in de groep Indische ouderen woonachtig in Indonesië nog andere gevallen van verbale inflectie gevonden die niet voorkwamen in de spraak van de in Nederland wonende groep. Vervolgonderzoek zal nodig zijn om deze kenmerken systematisch te duiden.

*Met dank aan RHA en JHA,
zonder wie deze scriptie niet tot stand had kunnen komen.
Terima kasih.*

Inhoud

1. Inleiding	1
2. Theoretisch kader	2
2.1. Definitie: borrowing scale vs. continuum	2
2.2. Sociaalhistorische achtergronden	3
2.3. Sociaalhistorische achtergronden in het sprekersprofiel	5
2.4. Verbale inflectie in het Indisch-Nederlands	5
2.5. Verbale inflectie in het Nederlands	6
2.5.1. De inflectie van Nederlandse werkwoorden	6
2.5.2. Gebruik van de vier tijden	6
2.5.3. De invloed van voegwoorden op werkwoordstijdkeuze	8
2.6. Verbale inflectie in het Indonesisch	8
3. Methode	10
3.1. Bestaand materiaal	10
3.2. Eigen materiaal	10
3.3. Deelnemers	10
3.4. Opzet	12
4. Resultaten	12
4.1. o.v.t. Indisch	14
4.2. v.t.t. Indisch	15
4.3. De categorie ‘overig’	15
5. Conclusie	16
6. Discussie	17
Referenties	18
Appendices	

1. Inleiding

De 350 jaar lange kolonisatie van Indonesië door Nederland heeft niet alleen op sociaal en politiek niveau maar ook op linguïstisch niveau sporen nagelaten, zowel in de Indonesische (de Vries, 1984a, 1984b; Tadmor, 2007; 2009) als Nederlandse taal (Kaltofen, 1920; van den Berg, 1990). Een vrij onderbelichte variëteit die zich uit het contact tussen deze talen ontwikkelde, is het Indisch-Nederlands. Hoewel de sociaalhistorische context voor deze variëteit van het Nederlands goed in kaart is gebracht (Heeroma, 1957; de Vries, 1983, 1992; Groeneboer, 1993; 1998) en er eveneens literatuur bestaat over de veronderstelde kenmerken van deze variëteit, ligt de focus sterk op lexicaal (van den Berg, 1990) of fonologisch (van den Toorn, 1957) niveau. Dit onderzoek doet daarom ook een poging buiten dit domein te treden door naar de morfologie van deze variëteit te kijken, in het bijzonder naar verbale inflectie. De onderzoeksvraag is daarmee de volgende:

In hoeverre verschilt de verbale tijdsinflectie van Nederlandse werkwoorden door Indische ouderen wonend in Nederland van de verbale tijdsinflectie van Nederlandse werkwoorden door Indische ouderen wonend in Indonesië?

Deze onderzoeksvraag heeft zijn oorsprong in de veronderstelde afwijkende manier waarop Indische Nederlanders de tijdsinflectie op werkwoorden realiseren (van den Toorn, 1985; de Vries, 2005), al dan niet afhankelijk van sociale achtergrond. Een specifiek ‘Indische’ inflectie fungeerde vroeger tevens als demarcatielijn tussen de meer Indische en meer vernederlandste Indische-Nederlanders (van den Toorn, 1985).

In deze scriptie zal door middel van kwalitatief corpusonderzoek nagegaan worden of deze afwijkende inflectie überhaupt nog gevonden kan worden in de spraak van in Nederland wonende Indische ouderen, en of ze nog voorkomt onder Indische ouderen wonend in Indonesië. De verwachting is hierbij dat de afwijkende verbale inflectie in mindere mate aanwezig dan wel geheel afwezig zal zijn in de spraak van de hier onderzochte Indische ouderen wonend in Nederland, gezien het feit dat het Standaardnederlands een “corrigerende en nivellerende invloed” – van den Toorn, 1957:226 op het Indisch-Nederlands in Nederland zou hebben. De verwachting voor de onderzochte groep Indische ouderen wonend in Indonesië is dat zij deze afwijkende verbale inflectie wel zullen vertonen, eveneens gebaseerd op de veronderstelde invloed van de dominante omgevingstaal Indonesisch (van den Toorn, 1985).

Aangezien sociale factoren tevens een belangrijke rol spelen in de mate waarin de variëteit als meer dan wel minder Indisch wordt beschouwd, zal in de komende secties eerst het relevante sociaalhistorische kader van deze sprekersgroepen geschetst worden, waarna gekeken wordt naar de manier waarop respectievelijk het Nederlands en het Indonesisch verbale tijdsinflectie realiseren. Vervolgens worden de resultaten van het corpusonderzoek gepresenteerd. Uit deze resultaten volgen een discussie, conclusie en suggesties voor vervolgonderzoek.

Deze scriptie gebruikt de termen ‘Indisch’ of ‘Indisch-Nederlands’ om naar personen van zowel Europese (vaak Nederlandse) als Indonesische afkomst te verwijzen. Hiernaast wordt in enkele secties de term ‘Europees’ gebruikt om naar een bevolkingsgroep in het voormalig Nederlands-Indië te verwijzen bestaande uit Europeanen (vaak Nederlanders) en door de vader erkende Indische nakomelingen (Salverda, 2013; de Vries, 2005).

2. Theoretisch kader

Het theoretisch kader bestaat uit twee delen. Sectie 2.1.-2.3. bespreekt de relevante sociaalhistorische achtergronden van het Indisch-Nederlands, beginnend met een precieze definitie van de variëteit. Sectie 2.4. bespreekt de verbale tijdsinflectie in het Indisch-Nederlands. Sectie 2.5. en 2.6. bespreken de verbale tijdsinflectie in respectievelijk het Nederlands en Indonesisch.

2.1. Definitie: borrowing scale vs. continuüm

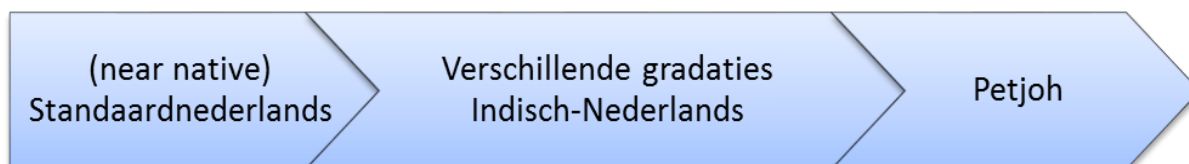
Zoals eerder aangegeven is het Indisch-Nederlands ontstaan uit een contactsituatie tussen het Nederlands en verschillende Indonesische taalvariëteiten. Een belangrijk instrument binnen de taalcontactlinguïstiek om de mate van ontleening in talen duiden is Thomasons en Kaufmans borrowing scale (1988). Voor de wederzijdse invloed van zowel het Indonesisch als het Nederlands is deze schaalverdeling redelijk bruikbaar. Voor het Indisch-Nederlands blijkt deze schaalverdeling echter problematisch. De primaire reden hiervoor is dat hoewel de kenmerken van het Indisch-Nederlands redelijk goed gedocumenteerd zijn, het Indisch-Nederlands zelf geen scherp afgebakende variëteit is. Wat wordt verstaan onder Indisch-Nederlands is lijkt eerder een verzameling aan variëteiten te zijn (Salverda, 2013).

In dit verband is een bruikbare definitie van het Indisch-Nederlands de definitie van Salverda (2013). Deze houdt in dat het Indisch-Nederlands alle variëteiten van het Nederlands behelst die in het voormalig Nederlands-Indië zijn ontstaan en door de repatrianten in de jaren vijftig naar Nederland zijn gebracht. Salverda (2013) maakt echter geen melding van het Nederlands dat nu nog gesproken wordt door Indische-Nederlanders die om welke reden dan ook achter zijn gebleven in Indonesië. Voor de doeleinden van deze scriptie zal ook hun Nederlands opgenomen worden in de definitie van het Indisch-Nederlands. De sprekersgroep van deze variëteit bestaat in zowel Nederland als Indonesië uit ouderen (Salverda, 2013).

Deze definitie van het Indisch-Nederlands leidt Salverda ertoe een continuüm te veronderstellen (zie figuur 1), waarbinnen het Indisch-Nederlands even divers kan zijn als zijn sprekersgemeenschap (van den Toorn, 1985). De mate waarin Indisch-Nederlands meer dan wel minder op het Standaardnederlands lijkt, hangt af van de aandelen die het Nederlands en de Indonesische taalvariëteiten in de spraak van een individu hebben gehad (Salverda, 2013). Hierbij speelt de sociale achtergrond van de spreker een rol (van den Berg, 1990), specifiek de volgende factoren (Salverda, 2013):

- Moedertaal en taalkundige achtergrond
- Sociaal-politieke achtergrond
- Frequentie en intensiteit van taalcontact met andere talen
- Etniciteit en legale status
- Sociale klasse, opleidingsniveau en beroep
- Taalpolitieke attitude van sprekers

Naar deze door Salverda (2013) opgestelde factoren zal in deze scriptie verwezen worden als 'sprekersprofiel'.

Figuur 1. Continuüm Indisch-Nederland, naar Salverda (2013).

Het sprekersprofiel bepaalt in belangrijke mate waar het Indisch-Nederlands zich op het door Salverda (2013) geschetste continuüm zal bevinden: of het meer op Standaardnederlands zal lijken of op het sterk door het Maleis beïnvloede Petjoh¹, met verschillende schakeringen van Indisch-Nederlands tussen die twee uitersten. De invloed van deze factoren op de spraak van een individu zal in de volgende secties verder uitgediept worden.

Opgemerkt moet worden dat het Petjoh niet in alle literatuur als onderdeel van het Indisch-Nederlands wordt beschouwd. De Vries (2005) classificeert het namelijk als een mengtaal in plaats van variëteit van het Nederlands.

2.2. Sociaalhistorische achtergronden

De indeling in perioden die hier gehanteerd wordt, is overgenomen uit de Vries (1984a).

Periode 1: 1600-1800

In deze eerste periode waren er twee talen die binnen de Indonesische archipel als lingua franca fungeerden: primair het Maleis (de Vries, 1994) en secundair het Portugees. De sterke aanwezigheid van zowel het Maleis als het Portugees verhinderde dat er in deze eerste periode een succesvolle verspreiding van het Nederlands plaats kon vinden. Als gevolg hiervan vond er nauwelijks uitwisseling plaats tussen het Nederlands en het Maleis. Noch aan het Nederlands noch aan een eventuele Nederlands-Maleise creooltaal was door de aanwezigheid van twee lingua franca's behoefte (de Vries, 1994; 1984a).

Het uitblijven van een Nederlands-Maleise creooltaal betekende eveneens dat het Nederlands in deze periode relatief vrij bleef van Maleise invloeden (de Vries, 1984a).

Ook het in deze periode numerieke onderwicht van Nederlandstalige sprekers zorgde ervoor dat het Nederlands zich niet ontwikkelde tot dagelijkse omgangstaal. Symbolisch ontwikkelde het zich echter tot taal van de (over)heersende klasse. Dit droeg bij aan het beleid het Nederlands niet onder de Indonesische bevolking te verspreiden: men vreesde dat dit het Nederlands zou corrumperen. Het onderwijs dat er was, was in de eerste plaats gericht op de Nederlanders zelf en een deel van de Indonesische elite. De algemene opvatting over de Nederlandse taal was sterk puristisch: deze moest vrij blijven van on-Nederlandse invloeden (Salverda, 2013).

¹ De Vries (2005) classificeert Petjoh als een mengtaal waarbij het lexicon voornamelijk aan het Nederlands ontleent is en de grammaticale structuur voornamelijk aan het Maleis.

Periode 2: 19^e eeuw

In de 19^e eeuw ontstonden twee groepen: de zogenaamde ‘blijvers’ en de zogenaamde ‘trekkers’. De eerste groep bestond uit Nederlandse mannen die samenleefden met Indonesische vrouwen en de kinderen die uit deze verbintenissen voortkwamen. Binnen deze groep ontstond het Indisch-Nederlands (de Vries, 1984).

De trekkers bestonden uit Nederlandse mannen die hun Nederlandse vrouwen meenamen naar de archipel (De Vries, 1994).

De kinderen uit de blijvergroep beheersten het Nederlands in deze periode echter vaak slecht of niet. De primaire oorzaak hiervan was dat het Nederlands doorgaans niet de thuistaal was. Dit betekende dat toen algemeen Nederlandstalig onderwijs beschikbaar werd gesteld voor het Europese deel van de bevolking, erkende Indisch-Nederlandse kinderen een tweede taal moesten leren naast hun niet-Nederlandse thuistaal. De algehele ‘vernederlandsing’ van deze groep kwam hierdoor slechts langzaam op gang. De Nederlandstalige scholen waren destijds niet in staat deze situatie te veranderen (de Vries, 1984). Wel zorgde het onderwijs in een strikt Standaardnederlands ervoor dat het Indisch-Nederlands of andere creoolvariëteiten van het Nederlands zich niet over de gehele Indo-Europese gemeenschap konden verspreiden (de Vries, 1994).

Desondanks werd het Indisch-Nederlands door de trekkers als een bedreiging voor het Nederlands gezien. Aangezien deze groep de taalnorm aangaf (een zeer strikte vorm van het Standaardnederlands), werd het voor de blijvers zaak zich te conformeren aan de (taal)standaard die gangbaar was onder de trekkers, wilden zij maatschappelijk vooruit komen (van den Berg, 1990; De Vries, 1994). Door het zeer hoge prestige dat geassocieerd werd met het Standaardnederlands, werden afwijkende variëteiten zowel op sociaal als educatief niveau gestigmatiseerd (Salverda, 2013). De wens te voldoen aan de taalstandaard gangbaar onder de trekkers, zou nu nog doorwerken in de spraak van sommige Nederlandssprekende Indische ouderen (van den Berg, 1990).

Het was echter ook mogelijk was dat men zich afzette tegen deze norm door elementen uit bijvoorbeeld het Petjoh te gebruiken. Dit hing sterk af van de groep waarmee de blijver zich identificeerde (Groeneboer, 1993).

Periode 3: 20^e eeuw

In de derde periode kwam het Nederlands sterker op dan in de voorgaande perioden, onder andere door toenemende immigratie vanuit Nederland. Doordat onderwijs nu op grote schaal werd aangeboden, sprak uiteindelijk een meerderheid van de Europese bevolkingsgroep Nederlands, evenals een deel van de Indonesische elite. Slechts die Europeanen en hun nakomelingen van lage socio-economische status waren het Nederlands niet machtig. Zij bleven Maleis of een Maleis-Nederlandse variëteit spreken (de Vries, 1984a).

De verbrede toegang tot het onderwijs had evenwel tot gevolg dat de druk om Standaardnederlands te beheersen nog groter werd (Salverda, 2013). Dit had zijn oorsprong in de eerder genoemde grote socio-economische druk om aan de Nederlandse taalstandaard te voldoen. Paradoxaal genoeg werd het Nederlands ondanks het hoge prestige, slechts zelden als dagelijkse omgangstaal gebruikt. Hierin bleef het Maleis de voorkeur houden (Salverda, 2013).

Vanaf de Japanse bezetting bond het Nederlands echter aan invloed in, tot het uiteindelijk vrijwel verdween uit de archipel. Wel bestaat het nog als een marker van educatie onder de oudere Indonesische intelligentsia die een Nederlandse opleiding hebben genoten (de Vries, 1984a).

2.3. Sociaalhistorische achtergronden in het sprekersprofiel

Aan de hand van in de vorige secties besproken sociaalhistorische achtergronden kan een beeld geschetst worden van de manier waarop deze zich vertaalden in het door Salverda (2013) opgestelde sprekersprofiel van Indische-Nederlanders. Allereerst blijkt de moedertaal bepalend te zijn voor het hebben van Nederlands als L1 dan wel L2. Nederlandstalig onderwijs was in de eerste instantie alleen toegankelijk voor erkende Indische-Nederlanders, die daarmee voor de wet Europeanen waren. Niet erkende Indische-Nederlanders waren voor de wet Indonesisch (de Vries, 2005) en daarmee langer uitgesloten van Nederlandstalig onderwijs, waardoor deze groep op een nog later moment met het Nederlands in aanraking kwam. Daarnaast lijkt een hogere socio-economische status doorgaans samen te vallen met beheersing van het Nederlands. Omgekeerd lijkt een lagere socio-economische status samen te vallen met het spreken van Maleise of Maleis-Nederlandse variëteiten. Het zich richten naar de Nederlandse taalnorm hing verder af van de attitude van de spreker zelf: identificeerde men zich met de trekkersgroep, dan was de kans groter dat men zich naar de daar heersende taalnorm richtte. Wilde men zich hier juist tegen afzetten, dan was de kans groter dat men receptiever was voor meer als Indisch gemarkeerd Nederlands. Tot slot speelt een rol dat het Nederlands ondanks zijn hoge prestige geen dagelijkse omgangstaal was. Ook Nederlandssprekende Indische-Nederlanders zullen daarom ondanks de sterke taalnorm in aanraking gekomen zijn met het Maleis.

2.4. Verbale inflectie in het Indisch-Nederlands

Zowel van den Toorn (1985) als de Vries (2005) vermelden dat de tijdsinflectie van Nederlandse werkwoorden door Indische-Nederlanders op afwijkende wijze gerealiseerd kan worden. Zo vermeldt de Vries (2005) dat in het Indisch-Nederlands de verleden tijd soms vervangen kan worden door een voltooid tegenwoordige tijd en soms zelfs door een onvoltooid tegenwoordige tijd.

Van den Toorn meldt als kenmerk van de spraak van sommige Indische ouderen een “contaminatie van perfectum en imperfectum; misschien zou men zelfs van een stapelvorm kunnen spreken.” – van den Toorn, 1985: 1, met de volgende voorbeelden als illustratie:

Ik was vanmorgen naar de kerk geweest (van den Toorn, 1985: 1)

Ik was verbaasd geweest (van den Toorn, 1985: 1)

In beide gevallen wordt duidelijk dat de doeltijd niet gerealiseerd wordt en er interferentie van een andere tijd plaatsvindt: de doelzinnen die door van den Toorn gegeven worden zijn *Ik ben vanmorgen naar de kerk geweest* en *Ik was verbaasd* (van den Toorn, 1985:1). In de eerste zin is sprake van interferentie van een hulpwerkwoord in de onvoltooid verleden tijd waar de doeltijd de voltooid tegenwoordige tijd is, met het hulpwerkwoord in de onvoltooid tegenwoordige tijd.

In het tweede voorbeeld wordt binnen een zin in de onvoltooid verleden tijd een voltooid deelwoord gerealiseerd waar dat volgens Standaardnederlandse norm niet gebruikelijk is. Van den Toorn noemt dit een “stapelvorm” (van den Toorn, 1985:1). Deze vorm kan gelijkgesteld worden met wat de Vries (2005) als een afwijkende vorming van passieve zinnen in het Indisch-Nederlands ziet:

Ik ben geslagen geworden (de Vries, 2005:73)

in plaats van Standaardnederlands *Ik ben geslagen* (de Vries, 2005:73). Zie sectie 2.5. voor de reden voor het gelijkstellen van deze twee noties.

Van den Toorn (1985) postuleert tevens dat deze afwijkende tijdsinflectie van Nederlandse werkwoorden mogelijk te maken heeft met de invloed van het Indonesisch, wat geen tijdsinflectie op de werkwoorden kent (zie hiervoor sectie 3.2.), vooral gezien het feit dat onder Indonesische ouderen die nu nog Nederlands spreken dezelfde afwijkende tijdsinflectie voor schijnt te komen (van den Toorn, 1985).

2.5. Verbale inflectie in het Nederlands

2.5.1. De inflectie van Nederlandse werkwoorden

Talen kunnen op verschillende manieren de grammaticale categorie tijd uitdrukken. Dit kan gebeuren door inflectie, het gebruik van hulpwerkwoorden, het gebruik van bijwoordelijke bepalingen, aspect markers of pragmatische context (Broekhuis & Corver, 2017a).

Het Nederlands kent een tijdssysteem waarin zowel gebruik wordt gemaakt van inflectie als van hulpwerkwoorden. Dit levert een vierkoppig tijdssysteem op, met een PRESENT en een PAST die beiden onder te verdelen zijn in IMPERFECT en PERFECT. De tijd FUTURE wordt niet op deze manier gevormd (Broekhuis, 2015) en zal daarom verder achterwege worden gelaten in deze bespreking. Voor het gebruik van de vier tijden zie sectie 2.5.2.

Nederlandse werkwoorden worden geïnflecteerd voor tijd, persoon en getal (van der Wouden, 2017). Aspect wordt hierbij doorgaans niet overt gerealiseerd op het werkwoord (Broekhuis & Corver, 2017a; van der Wouden, 2017), hoewel de onvoltooide en voltooide tijden per definitie respectievelijk enig duratief en terminatief aspect in zich dragen².

Strikt genomen kent het Nederlands maar twee tijden die door middel van inflectie gevormd worden: de onvoltooid tegenwoordige tijd (o.t.t.) en de onvoltooid verleden tijd (o.v.t.). De voltooide tijden (v.t.t. en v.v.t.) worden gevormd door middel van een hulpwerkwoord in combinatie met een voltooid deelwoord. Tijd wordt in dit geval geïndiceerd door het hulpwerkwoord. De hulpwerkwoorden voor de voltooide tijden zijn *hebben* en *zijn* (van der Wouden, 2017). *Hebben* wordt gebruikt door transitieve werkwoorden en intransitieve werkwoorden waarbij het onderwerp niet van toestand veranderd.³ *Zijn* wordt gebruikt door de overige intransitieve werkwoorden⁴ en kan tevens geanalyseerd worden als hulpwerkwoord van tijd bij het voltooid deelwoord *geworden* in passieve zinnen. In het Standaardnederlands wordt *geworden* doorgaans echter niet overt gerealiseerd. Of *zijn* in passieve zinnen geanalyseerd wordt als passief hulpwerkwoord of hulpwerkwoord van tijd lijkt daarmee niet uit te maken (Broekhuis & Corver, 2017b). Om deze reden zijn de lijdende vorm van de Vries (2005) en van den Toorns stapelvorm (1985) in deze scriptie gelijkgesteld.

2.5.2. Gebruik van de vier tijden

Welke tijd gebruikt wordt hangt af van hoe actie, referentiepunt en spreekmoment zich tot elkaar verhouden. Context en voegwoorden kunnen ook invloed hebben op welke tijd gebruikt wordt.

Onvoltooid tegenwoordige tijd; o.t.t.

De o.t.t. wordt gebruikt wanneer spreekmoment, actie en het al dan niet expliciet aanwezige referentiepunt geheel of gedeeltelijk samenvallen. De o.t.t. drukt een actie uit die voortduurt op het spreekmoment, habitueel is of beschouwd wordt als een algemene waarheid⁵.

In het (gesproken) Nederlands wordt de o.t.t. ook vaak gebruikt in contexten waar strikt genomen een toekomstige tijd zou moeten verschijnen, zolang de context dit toelaat⁶.

² E-ANS. Aspectuele functies. Geraadpleegd Mei 4, 2018, van <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/02/04/08/02/02/body.html>

³ E-ANS. Het gebruik van *hebben*: algemene regels, Geraadpleegd Januari 24, 2018, van <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/02/03/02/08/04/02/body.html>

⁴ E-ANS. Het gebruik van *zijn*: algemene regels, Geraadpleegd Januari 24, 2018, van <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/02/03/02/08/04/01/body.html>

⁵ E-ANS. Werking, referentiepunt en spreekmoment vallen (geheel of gedeeltelijk) samen, Geraadpleegd Januari 24, 2018, van <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/02/04/08/03/01/body.html>

Een speciale vorm van deze tijd is het praesens historicum, waarbij zowel actie als referentiepunt vóór het spreekmoment liggen en strikt genomen een verleden tijd gebruikt zou moeten worden. Een praesens historicum wordt in dit verband gebruikt om een verhaal (gesproken of geschreven) levendiger te maken. In dit verband kunnen o.v.t. en o.t.t. elkaar soms binnen één zin afwisselen⁷.

Onvoltooid verleden tijd; o.v.t.

De o.v.t wordt gebruikt wanneer actie en referentiepunt vóór het spreekmoment liggen. De beschreven actie wordt als onvoltooid, voortdurend of habitueel beschouwd en is gesitueerd op een specifiek moment in het verleden. Daarnaast verschaft de o.v.t. beschrijvende informatie⁸ en kan de tijd in modale functie gebruikt worden om een onwerkelijkheid uit te drukken. In dit verband kan tevens een v.v.t. gebruikt worden⁹.

Voltooid tegenwoordige tijd; v.t.t.

Wanneer de actie eerder heeft plaatsgevonden dan het referentiepunt, maar het referentiepunt samenvalt met het spreekmoment, wordt een v.t.t. gebruikt.

Aangezien het referentiepunt zich hierbij in het heden bevindt, wordt een praesensvorm van het hulpwerkwoord gebruikt.

De contexten waarin het gebruik van een v.t.t. als grammaticaal dan wel ongrammaticaal wordt beschouwd, zijn niet voor alle sprekers gelijk¹⁰. De o.v.t. en de v.t.t. worden dikwijls door elkaar gebruikt. Distinctie tussen deze twee tijden wordt in het taalgebruik van sprekers niet altijd gemaakt⁸.

Tegenover de doorlopende, specifiek gesitueerde actie beschreven door de o.v.t. beschrijft de v.t.t. een eenmalige gebeurtenis op een ongespecificeerd moment in het verleden. De verschaft informatie is daarnaast van feitelijke in plaats van beschrijvende aard.

Een laatste verschil tussen de twee tijden is dat de v.t.t. aangeeft dat de actie doorwerkt tot het spreekmoment of op dat moment relevant is¹¹. In dit verband kan in plaats van een v.t.t. ook een o.t.t. gebruikt worden¹².

Voltooid verleden tijd; v.v.t.

De v.v.t wordt gebruikt wanneer de actie plaats heeft gevonden vóór het referentiepunt en het referentiepunt vóór het spreekmoment ligt. Wederom bepaalt het referentiepunt hierbij de tijdsvorm van het hulpwerkwoord, in dit geval een verledentijdsvorm¹³.

---

⁶ E-ANS. De werking ligt na referentiepunt en spreekmoment, Geraadpleegd Januari 24, 2018, van <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/02/04/08/03/03/body.html>

⁷ E-ANS. Werking en referentiepunt liggen vóór het spreekmoment, Geraadpleegd Januari 24, 2018, van <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/02/04/08/03/02/body.html>

⁸ E-ANS. Temporele functies, Geraadpleegd Januari 24, 2018, van <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/02/04/08/07/01/body.html>

⁹ E-ANS. Primair modale functies, Geraadpleegd Januari 24, 2018, van <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/02/04/08/07/02/body.html>

¹⁰ E-ANS. Inleiding, Geraadpleegd Januari 24, 2018, van <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/02/04/08/04/01/body.html>

¹¹ E-ANS. De werking ligt vóór referentiepunt en spreekmoment, Geraadpleegd Januari 24, 2018, van <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/02/04/08/04/02/body.html>

¹² E-ANS. Werking, referentiepunt en spreekmoment vallen (gedeeltelijk) samen, Geraadpleegd Januari 24, 2018, van <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/02/04/08/04/03/body.html>

¹³ E-ANS. Temporele functies, Geraadpleegd Januari 24, 2018, van <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/02/04/08/02/01/body.html>

De v.v.t. kan in dezelfde contexten gebruikt worden als de v.t.t.. Wanneer sprake is van een praesens historicum constructie, kan de o.v.t. de functie van de v.v.t. overnemen¹⁴. In modale functie geeft de v.v.t. een onwerkelijkheid aan die vóór het spreekmoment ligt¹⁵.

2.5.3. De invloed van voegwoorden op werkwoordstijdskeuze

Het valt buiten het bereik van deze scriptie om alle Nederlandse voegwoorden en hun betekenisnuances te bespreken. Met het oog op het onderwerp van deze scriptie worden in deze sectie slechts die voegwoorden uitgelicht die invloed hebben op de tijd waarin het werkwoord verschijnt wanneer dit een verleden of voltooide tijd betreft. Een aantal voegwoorden kan echter met verschillende tijden verschijnen afhankelijk van hoe de beschreven acties in de hoofd- en bijzin zich tot elkaar verhouden^{16 17}. Zie hiervoor tabel 1.

Voegwoord	Tijd
zodra	o.t.t./v.t.t.
nu	o.t.t./v.t.t./v.v.t.
als	o.t.t./v.t.t./v.v.t.
wanneer	o.t.t./v.t.t./v.v.t.
sinds/sedert	v.t.t./v.v.t.
nadat	(v.t.t./v.v.t.)
na	v.t.t./ v.v.t.
toen	o.v.t./ v.v.t.

Tabel 1. Voegwoorden en mogelijke tijden.

2.6. Verbale inflectie in het Indonesisch

Het Indonesisch maakt geen gebruik van inflectie om tijd, persoon en getal op het werkwoord aan te geven. Dit geldt voor de standaardtaal Bahasa Indonesia, maar ook bijvoorbeeld voor een lokale variëteit als Colloquial Jakartan Indonesian (Kushartanti, 2014). Tijd wordt afgelezen aan context, of gemarkeerd door bijwoorden van tijd die ook wel aspect markers worden genoemd (Sneddon, 2010).

Deze markers geven aan wanneer de actie plaats vindt, heeft plaatsgevonden of plaats zal vinden en in hoeverre de actie afgerond is. In tabel 2 worden de aspect markers gegeven die overeenkomen met de vier tijden besproken in sectie 2.5.2., waarbij R staat voor het referentiepunt en S voor spreekmoment.

Hiernaast kan relatieve tijd uitgedrukt worden door een ondergeschikte bijzin van tijd of een adjunct van tijd binnen de hoofdzin. Dit soort bijwoordelijke bijzinnen van tijd worden voorafgegaan door een set van specifieke voegwoorden van tijd (Sneddon, 2010), zie hiervoor tabel 3.

¹⁴ E-ANS. Temporele functies, Geraadpleegd Januari 24, 2018, van <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/02/04/08/08/01/body.html>

¹⁵ E-ANS. Primair modale functies, Geraadpleegd Januari 24, 2018, van <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/02/04/08/08/02/body.html>

¹⁶ E-ANS. De inhouden van romp- en bijzin worden (ongeveer) gelijktijdig gerealiseerd: *terwijl, zolang, zolang als, (van) zodra, zo gauw, zo gauw als, sinds, sedert, toen, nu, als, wanneer*, Geraadpleegd Januari 24, 2018, van <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/10/03/03/03/body.html>

¹⁷ E-ANS. De inhoud van de rompzin volgt in de tijdsorde op die van de bijzin: *nadat, na, zodra; toen, nu, als, wanneer*, Geraadpleegd Januari 24, 2018, van <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/10/03/03/04/body.html>

Aspect marker	Gebruik
sedang/lagi/tengah	progressieve actie (R=S) actie A was in gang toen actie B plaatsvond (R<S)
masih	voortdurende actie (R=S)
sudah/telah	afgeronde actie (R=S) actie A vond plaats vóór actie B (R<S)
baru	zojuist afgeronde actie (R=S)
pernah	actie vond in een ver verleden plaats (R=S)

Tabel 2. Aspect markers in het Indonesisch. Gebaseerd op Sneddon (2011:204-207).

Voegwoorden van tijd	Betekenis
sebelum	voor(dat)
sesudah/setelah	na
sehabis	na
sejak	sinds
sampai	totdat
ketika/waktu/tatkala	toen, wanneer (specifieke gebeurtenis in verleden)

Tabel 3. Tijdsconjuncties in het Indonesisch. Overgenomen en vertaald naar het Nederlands uit Sneddon (2011:350).

3. Methode

Voor het corpusonderzoek dat voor deze scriptie verricht is, is gebruik gemaakt van bestaand beeldmateriaal en eigen audiomateriaal.

3.1. Bestaand materiaal

Het bestaande beeldmateriaal betreft gefilmde interviews met Indische ouderen woonachtig in Indonesië in het kader van het onderzoeksproject *Nederlands in Indonesië*¹⁸. Dit materiaal werd verzameld door antropologe en documentairemaakster D. Theuns. Aangezien deze interviews niet getranscribeerd of geannoteerd waren voor taalkundig onderzoek, zijn de uitingen van de geïnterviewden handmatig genoteerd. Hierbij moet opgemerkt worden dat het op deze manier niet mogelijk is geweest alle uitingen die de geïnterviewden tijdens de interviews produceerden over te nemen. Voor de uitingen die gebruikt zijn in deze scriptie, zie Appendices 3 en 4. Daarnaast zijn de interviews van D. Theuns enkele jaren vóór het onderzoek zoals beschreven in deze scriptie afgenomen. Hierdoor komen bijvoorbeeld leeftijden van de deelnemers zoals genoemd in deze interviews (zie Appendices 3 en 4) niet overeen met de leeftijden in de tabel van de sprekersprofielen voor deze groep deelnemers (zie tabel 4.). De leeftijden in deze tabel zijn gebaseerd op het door D. Theuns verzamelde achtergrondmateriaal.

3.2. Eigen materiaal

Het eigen materiaal betreft een interview opgenomen met een Fairphone 2 en Olympus digital voice recorder, model VN-7700/VN-7600. De audio opname op de voice recorder diende als back-up materiaal en is niet gebruikt voor analyse. De audio opname op de Fairphone 2 is deels getranscribeerd volgens CHAT methodiek. Bij deze transcriptie is met het oog op het onderwerp van deze scriptie vooral aandacht geschonken aan verbale tijdsinflectie en minder aan eventuele fonologische kenmerken of overige opvallende zaken. Er is gekozen het interview slechts voor de helft te transcriberen, zodat de totale hoeveelheid uitingen ruwweg overeenkomt met het hoogste totale aantal uitingen van deelnemer ESA. De transcriptie (zie Appendix 5) diende als corpus waar de werkwoordsvormen uit geput werden. Zowel deze gedeeltelijke transcriptie als het audiomateriaal zullen ter beschikking gesteld worden aan het onderzoeksproject *Nederlands in Indonesië*.

3.3. Deelnemers

De totale groep deelnemers bestaat uit zeven Indische ouderen tussen de 74 en 84 jaar, waarvan vijf man en twee vrouw. Om de privacy van alle geïnterviewden te bewaren, zal slechts naar hen verwezen worden door een pseudoniem.

Aan het interview uitgevoerd in het kader van deze scriptie hebben twee deelnemers (RHA en JHA) meegewerkt. Deze deelnemers zijn bekenden van de onderzoeker en broer en zus van elkaar.

Naar de groep geïnterviewd in het kader van het project *Nederlands in Indonesië* zal verwezen worden als groep 1, naar de twee deelnemers die in het kader van deze scriptie zijn geïnterviewd zal verwezen worden als groep 2.

Er is voor gezorgd dat de achtergrond van de eigen deelnemers zoveel mogelijk overeen komt met de achtergrond van de deelnemers uit groep 1. Zie hiervoor tabel 4. en 5.

De gegevens waarop de sprekersprofielen zijn gebaseerd zijn voor groep 1 overgenomen uit het verzamelde achtergrondmateriaal van D. Theuns. Voor groep 2 is een aangepaste questionnaire gebruikt aangeleverd door prof. dr. M.B.H. Everaert (zie Appendix 1)¹⁹. De weergave van een compleet sprekersprofiel zoals gedefinieerd door Salverda (2013) is op basis van de beschikbare informatie echter niet mogelijk.

---

¹⁸ Mijn dank gaat uit naar prof. dr. M.B.H. Everaert voor de verleende toegang tot dit materiaal.

¹⁹ Deze is gebaseerd op de questionnaire gebruikt door D. Theuns.

Deelnemer	Geslacht	Leeftijd	Geboorteplaats	Huidige woonplaats	Taal opvoeding	Taal nu	Nederlands v.a.	Opleiding
ESA	man	84	Oost-Java	Oost-Java	Nederlands	Nederlands (wekelijks) Indonesisch	geboorte	Nederlandstalig basis- en middelbaar onderwijs
FPL	man	83	Noord-Sumatra (?)	Oost-Java	Nederlands	Nederlands ²⁰ (dagelijks)	geboorte	Technische school (Nederlandstalig)
OMU	vrouw	76	Midden-Java (?)	Oost-Java	Nederlands	Nederlands ¹⁸ (dagelijks)	geboorte	Nederlandstalig basis- en middelbaar onderwijs (tot 9 ^e klas)
JHA	man	76	Oost-Java (?)	Oost-Java	Nederlands	Javaans Nederlands (wekelijks)	geboorte	Nederlandstalig basis- en middelbaar onderwijs
RDA	man	74	Oost-Java (?)	Oost-Java	Nederlands	Nederlands (dagelijks) Indonesisch	geboorte	Nederlandstalig basis- en middelbaar onderwijs (tot 3 ^e klas)

Tabel 4. Sprekersprofielen deelnemers groep 1.

Deelnemer	Geslacht	Leeftijd	Geboorteplaats	Huidige woonplaats	Taal opvoeding	Taal nu	Nederlands v.a.	Opleiding
RHA	vrouw	83	Oost-Java	Nederland	Nederlands Maleis	Nederlands (dagelijks) Maleis (zelden)	geboorte	Nederlandstalig onderwijs (niet verder gespecificeerd)
JHA	man	79	Oost-Java	Nederland	Nederlands ²¹	Nederlands (dagelijks)	geboorte	MULO, KMS, HOOS (Nederlandstalig)

Tabel 5. Sprekersprofielen deelnemers groep 2.

²⁰ Uit het groepsinterview werd duidelijk dat FPL en OMU beiden het Indonesisch beheersten, maar dat onderling Nederlands werd gebruikt.

²¹ JHA gaf op de questionnaire aan alleen het Nederlands als thuistaal te hebben gehad, maar gaf in het interview aan thuis ook Maleis te hebben gesproken. Zie hiervoor de transcriptie (Appendix 5).

3.4. Opzet

De opzet van het eigen interview is inhoudelijk gebaseerd op de interviews afgenomen door D. Theuns. Zie hiervoor Appendix 2.

Uit meerdere video's binnen het onderzoeksproject *Nederlands in Indonesië* zijn twee interviews geselecteerd voor gebruik in deze scriptie, volgens de criteria beschreven in sectie 3.3. Eén van deze interviews vond een-op-een plaats tussen interviewster en geïnterviewde (ESA), het andere betrof een groepsinterview met vier personen (FPL, OMU, HJA en RDA), exclusief interviewster. Beide interviews vonden plaats bij de geïnterviewden thuis.

Het eigen interview betrof een dubbelinterview afgenomen bij de onderzoeker thuis, waarbij werd geprobeerd een zo natuurlijk mogelijk gesprek tussen de twee geïnterviewden te stimuleren. Voor deze vorm is gekozen om te voorkomen dat de deelnemers naar de onderzoeker zouden accommoderen, hoewel dit niet volledig uit te sluiten is. Om dezelfde reden is binnen het interview slechts minimaal bijgestuurd.

4. Resultaten

Per interview zijn het totaal aantal uitingen met een persoonsvorm geteld. Deze zijn vervolgens uitgesplit in uitingen die ofwel een o.v.t. ofwel een v.t.t. bevatten, of waarvan de doeltijd op basis van de omschrijvingen gegeven door de Vries (2005) en van den Toorn (1985) een o.v.t. of v.t.t. werd geacht te zijn. Opgemerkt moet echter worden dat er voor geen van de als Indisch geclassificeerde uitingen met zekerheid kan worden gezegd wat de doeltijd is geweest.

Voor de getelde uitingen is vervolgens gekeken of ze geïnflecteerd waren volgens de Standaardnederlandse vorming van de o.v.t. of v.t.t., of geïnflecteerd waren zoals beschreven door de Vries (2005) en van den Toorn (1985). Uitingen gevormd volgens Standaardnederlandse norm zijn geïnflecteerd als 'Standaardnederlandse verbale inflectie', uitingen gevormd zoals beschreven door de Vries (2005) en van den Toorn (1985) zijn geïnflecteerd als 'Indische verbale inflectie'. Uitingen waarbij de verbale inflectie noch als Standaardnederlands noch als Indisch geïnflecteerd konden worden, zijn geïnflecteerd als 'Overig'. De classificatie beperkt zich strikt tot het verbale domein.

Deelnemer	Totaal aantal uitingen	Standaardnederlandse verbale inflectie	Indische verbale inflectie	Overig
ESA	235	76	9	8
FPL	44	20	2	0
OMU	39	12	2	1
HJA	55	8	2	0
RDA	6	2	0	0

Tabel 6. Resultaten groep 1.

Deelnemer	Totaal aantal uitingen	Standaardnederlandse verbale inflectie	Indische verbale inflectie	Overig
RHA	111	88	0	1
JHA	111	89	0	1

Tabel 7. Resultaten groep 2.

Uit tabel 6 en 7 blijkt dat het aantal instanties van als Indisch geclassificeerde verbale inflectie in groep 1 zeer laag is ten opzichte van de als Standaardnederlandse geclassificeerde verbale inflectie. Groep 2 daarentegen heeft binnen de geanalyseerde uitingen echter geen enkele keer een Indische verbale inflectie laten zien. Beiden produceerden echter wel een als overig geclassificeerde uiting, tegenover de in totaal negen overige uitingen geproduceerd door groep 1. Zie voor een bespreking van deze vormen sectie 4.2.

Naast een verdeling in Standaardnederlandse en Indische vormen, kunnen de resultaten ook uitgesplit worden in respectievelijk o.v.t., v.t.t., stapelvorm en overig, met weer het onderscheid tussen Standaardnederlandse en Indische verbale inflectie. Hierbij moet in gedachten worden gehouden dat een stapelvorm geldt als een Indische vorm.

Deelnemer	Totaal aantal uitingen	o.v.t. Standaardnederlands	o.v.t. Indisch	v.t.t. Standaardnederlands	v.t.t. Indisch	Stapelvorm	Overig
ESA	235	11	4	65	2	3	8
FPL	44	3	2	15	0	0	0
OMU	39	3	0	9	2	0	1
HJA	55	0	2	8	0	0	0
RDA	6	0	0	2	0	0	0

Tabel 8. Uitgesplitte resultaten groep 1.

Deelnemer	Totaal aantal uitingen	o.v.t. Standaardnederlands	o.v.t. Indisch	v.t.t. Standaardnederlands	v.t.t. Indisch	Stapelvorm	Overig
RHA	111	67	0	21	0	0	1
JHA	111	67	0	22	0	0	1

Tabel 9. Uitgesplitte resultaten groep 2.

Uit tabel 8 en 9 blijkt dat groep 1 meer v.t.t. vormen gebruikt ten opzichte van groep 2 en dat hoewel drie van de vier deelnemers uit groep 1 Indische verbale inflectie hebben laten zien, dit niet in elke categorie gebeurde. ESA is bijvoorbeeld de enige deelnemer die zowel Indische o.v.t. als v.t.t. vormen heeft laten zien. FPL en HJA laten wel Indische o.v.t. inflectie zien, maar geen v.t.t. inflectie, hoewel zij wel Standaardnederlandse v.t.t. uitingen hebben geproduceerd. OMU daarentegen laat geen Indisch

geïnflecteerde o.v.t. zien maar juist wel Indische v.t.t. inflectie. Tevens blijkt uit tabel 8. dat deze laatste groep op ESA na geen enkele stapelvorm heeft geproduceerd.

Dit betrof de volgende uitingen:

1. *“dat ik geweigerd ben geworden”* – ESA
2. *“het leven van de Indo’s die erg veranderd was geweest tussen de jaren vijfenveertig en negenveertig”* – ESA
3. *“maar in de jaren zestig, in de communistische tijd, was de Indo’s niet zo erg geweest”* – ESA

De eerste uiting betreft duidelijk een vorm zoals beschreven door de Vries (2005), waarbij het voltooid deelwoord *geworden* overte gerealiseerd wordt waar dit volgens Standaardnederlandse norm overbodig is. De overige twee uitingen bevatten stapelvormen zoals beschreven door van den Toorn (1985), met een overte realisatie van het voltooid deelwoord *geweest*. In beide gevallen zou het voltooid deelwoord weggelaten moeten worden om aan de Standaardnederlands norm te voldoen. Door de benoeming van jaartallen is sprake van een gespecificeerd moment in het verleden, in welk geval een o.v.t. vorm van het werkwoord verwacht wordt. Lettend op het feit dat deze tijd in het Standaardnederlands nog al eens afgewisseld wordt met een v.t.t., zou het gebruik van deze tijd in dit geval ook een optie zijn. Zodoende is er zowel sprake van een stapelvorm door overte realisatie van een voltooid deelwoord wanneer de doeltijd o.v.t. zou zijn geweest, als van contaminatie van de tijden o.v.t. en v.t.t. wanneer de doeltijd v.t.t. zou zijn geweest.

4.1. o.v.t. Indisch

Uitingen geïnclassificeerd als o.v.t. Indisch zijn uitingen waarbij de veronderstelde doeltijd o.v.t. werd geacht te zijn, maar waarbij de verbale inflectie vervolgens gerealiseerd werd als o.t.t. Dit betrof de volgende uitingen:

1. *“Toen ze nog in Indonesië wonen”* – ESA
2. *“En ook de tijd toen ze toen in Amerika zijn”* – ESA
3. *“En toen krijg je later Chinese...”* – ESA
4. *“En toen willen ze speciaal met de club kennis maken”* – ESA
5. *“Toen, tijdens de Nederlandse tijd, heeft de Indischen een verbond”* – FPL
6. *“Nee, in Malang ben ik (in) negentiendrieënvijftig omdat ik haar ken”* – FPL
7. *“Want wij zijn onderdanen toen van Nederlands-Indië”* – HJA
8. *“Toen hij hier in Indonesië als kolonie heeft”* – HJA

De acht hier getoonde zinnen bevatten op zin 6. na allen het voegwoord *toen*. Dit voegwoord verschijnt met een o.v.t. of v.v.t., maar niet met een o.t.t. zoals zichtbaar in deze zinnen. Een mogelijke verklaring voor het uitblijven van verleden tijdsinflectie op de werkwoorden in deze acht zinnen, kan zijn dat *toen* in functie gelijkgesteld wordt met een Indonesische aspect marker of voegwoord van tijd zoals *sudah/telah*, *pernah* of *ketika/waktu/tatkala*. Vervolgens zou, gelijkend het Indonesisch, overeenkomende tijdsinflectie op het werkwoord uitblijven. Op basis van het huidige onderzoek kan dit echter niet met zekerheid gezegd worden.

Voor uiting 6. wordt in principe ook een o.v.t. verwacht omdat de benoeming van het jaartal de actie op een specifiek moment in het verleden situeert. Lettend op de afwisseling tussen o.v.t. en v.t.t. in het Standaardnederlands is deze laatste tijd echter ook een optie. Een o.t.t. zoals hier gerealiseerd is dat echter niet, tenzij de zin geanalyseerd wordt als praesens historicum. Gezien het feit dat de zin een tijdsbepaling verwijzend naar het verleden bevat, is ervoor gekozen de uiting als Indisch o.v.t. te classificeren.

4.2. v.t.t. Indisch

Uitingen geclassificeerd als v.t.t. Indisch zijn die uitingen waarbij de veronderstelde doeltijd v.t.t. werd geacht te zijn, maar waarbij de verbale inflectie vervolgens gerealiseerd werd als o.t.t. (de Vries, 2005) of interferentie door een o.v.t. hulpwerkwoord optrad (van den Toorn, 1985), feitelijk leidend tot een v.v.t. Dit betrof de volgende uitingen:

1. “*En ik ben hier op school*” – ESA
2. “*Want d’r was geweest, hoor*” – ESA
3. “*Dus leden van de club waren ook geweest in deze – bij deze avond hier*” – ESA
4. “*Want wij waren getrouwd in zesenvijftig, ja?*” – OMU

Zin 1. werd op basis van de opvolgende zin *ik ben getrouwd* geacht als doeltijd v.t.t. te hebben, maar is vervolgens als o.t.t. gerealiseerd. Een alternatieve analyse zou zijn dat de doeltijd o.v.t. is: *En ik was hier op school* gezien de afwisseling tussen o.v.t. en v.t.t. in het Standaardnederlands, ondanks het feit dat hier feitelijke informatie wordt verstrekt en strikt genomen een v.t.t. zou moeten verschijnen. In de overige drie zinnen is sprake van een doeltijd v.t.t. waarbij interferentie van een hulpwerkwoord in de o.v.t. plaatsvindt. Voor zin 3. en 4. lijkt de keuze voor de doeltijd v.t.t. vrij duidelijk: er wordt verwezen naar een eenmalige gebeurtenis in het verleden waarbij de verschafte informatie van feitelijke aard is, maar opnieuw treedt interferentie van een hulpwerkwoord in de o.v.t. op. Zin 2 lijkt in isolatie correct te zijn, maar gezien het feit dat deze zin gevolgd werd door twee zinnen in de v.t.t. doet vermoeden dat de doeltijd hier wederom v.t.t. is geweest. Opgemerkt moet worden dat zin 2.-4. ook beschouwd kunnen worden als Standaardnederlandse v.v.t. wanneer het referentiepunt vóór het spreekmoment wordt gedacht te liggen.

4.3. De categorie ‘overig’

Deze categorie bevatte uitingen die wat betreft verbale tijdsinflectie afweken van zowel het Standaardnederlands als van de vormen beschreven door van den Toorn (1985) en de Vries (2005). Dit waren uitingen waarin *toen* werd gecombineerd met een v.t.t. in plaats van een van de twee verleden tijden, hulpwerkwoorden incorrect werden gebruikt, een hulpwerkwoord of juist voltooid deelwoord miste of waarin een v.v.t. gerealiseerd wordt als een v.t.t., wat feitelijk het tegenovergestelde is van wat van den Toorn (1985) heeft beschreven (zie tabel 10 voor een overzicht). Daarnaast heeft ESA in drie irrealisconstructies in plaats van de v.v.t. of o.v.t. een v.t.t. gebruikt. Dit betrof de volgende uitingen:

1. “*Dus als ik Nederland ben binnengegaan*” – ESA
2. “*Of als ik nooit – als ik toestemming heb gekregen*” – ESA
3. “*Of als ik Nederland binnen ben*” – ESA

In het laatste geval kan daarnaast nog sprake zijn van een missend voltooid deelwoord. De als overig geclassificeerde uitingen in groep 2 betroffen RHA’s *Nadat we in de rij stonden(...)* (*toen* met v.t.t.) en JHA’s *En ik ben zelf nooit geweten(...)* (intransitief hulpwerkwoord met transitief voltooid deelwoord). Eenzelfde fout werd in beide categorieën gemaakt door ESA: *Toen ik twee keer ben – toen ik – toen ik twee keer ben afgewezen* (*toen* met v.t.t.) en *En door die kwestie zijn alle Nederlanders toen het land moeten gaan- moeten verlaten* (intransitief hulpwerkwoord met transitief voltooid deelwoord). Of dit afwijkend gebruik van het hulpwerkwoord in voltooide tijdsconstructies toegeschreven kan worden aan interferentie van het Indonesisch valt op basis van deze resultaten en de hier behandelde theorie niet te zeggen. Er kan tevens sprake zijn geweest van een verspreking.

	<i>Toen met v.t.t.</i>	Incorrect gebruik hulpwerkwoorden	Missend hulpwerkwoord	Missend voltooid deelwoord	Inverse stapelvorm (v.v.t als v.t.t.)	Irrealis met v.t.t.
Aantal	2	2	2	1	1	3

Tabel 10. Overige vormen groep 1 en 2.

5. Conclusie

De onderzoeksvraag die in deze scriptie centraal stond was de volgende:

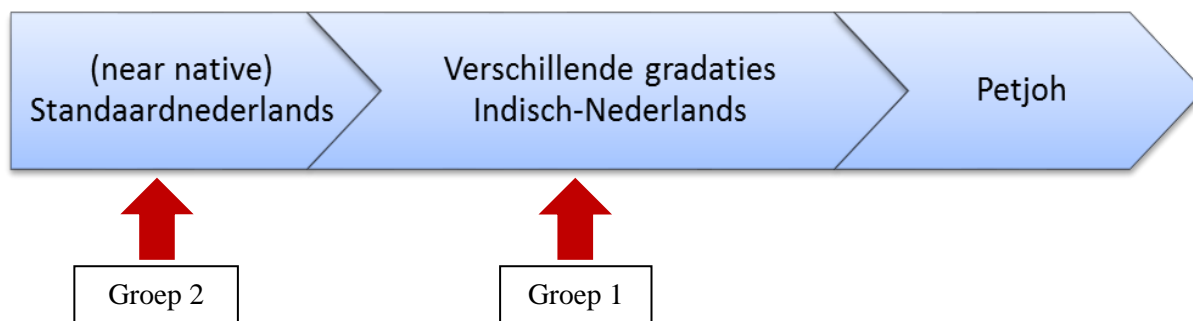
In hoeverre verschilt de verbale tijdsinfectie van Nederlandse werkwoorden door Indische ouderen wonend in Nederland van de verbale tijdsinfectie van Nederlandse werkwoorden door Indische ouderen wonend in Indonesië?

De verwachting voor deze twee groepen met vergelijkbare sprekersprofielen was dat de Indische ouderen wonend in Indonesië de verbale tijdsinfectie zoals gedefinieerd door van den Toorn (1985) en de Vries (2005) wel zouden laten zien, terwijl de Indische ouderen wonend in Nederland dit niet zouden laten zien.

Op basis van de resultaten blijkt dat Indische ouderen wonend in Indonesië inderdaad als Indisch geclassificeerde verbale tijdsinfectie laten zien, hoewel dit beduidend minder is dan de als Standaardnederlands geclassificeerde vormen. De Indische ouderen wonend in Nederland laten deze als Indisch geclassificeerde verbale tijdsinfectie niet zien. Beide verwachtingen zijn hiermee uitgekomen. Daarnaast blijkt uit de resultaten dat Indische ouderen wonend in Indonesië in de Standaardnederlandse verbale tijdsinfectie vaker een v.t.t. gebruikten ten opzichte van een o.v.t. De Indische ouderen wonend in Nederland lieten daarentegen in dezelfde categorie vaker een o.v.t. ten opzichte van een v.t.t. zien. Een verklaring hiervoor is niet gevonden.

Tevens werden in beide groepen voorbeelden van verbale tijdsinfectie gevonden die noch als Standaardnederlands noch als Indisch geclassificeerd konden worden. Voor het voorkomen van deze vormen kan op basis van het huidige onderzoek eveneens geen verklaring worden gegeven.

Met het voorkomen van als Indisch geclassificeerde verbale tijdsinfectie onder Indische ouderen wonend in Indonesië (groep 1), kan hun spraak wat betreft deze grammaticale categorie op het meer Indisch-Nederlandse deel van Salverda's (2013) continuüm geplaatst worden. De spraak van de Indische ouderen wonend in Nederland (groep 2), die deze verbale tijdsinfectie niet laten zien, bevindt zich op basis van de in deze scriptie gepresenteerde resultaten dichter bij het Standaardnederlands (zie figuur 2).

Figuur 2. Groep 1 en 2 ingedeeld op Salverda's (2013) continuüm.

6. Discussie

In deze scriptie is een poging gedaan bij te dragen aan morfosyntactisch onderzoek naar een vrij onderbelichte variëteit van het Nederlands. Door experimenteel onderzoek te doen naar in Nederland en in Indonesië wonende sprekers van deze variëteit, is geprobeerd een stap verder te gaan dan het slechts inventariseren van kenmerken van deze variëteit. Hierbij moet worden opgemerkt dat door de zeer kleine sample size van zowel deelnemers als gevonden positieve resultaten geen vergaande conclusies kunnen worden getrokken over de verbale tijdsinflectie van Indische ouderen.

Daarnaast speelt mee dat de sprekersprofielen zoals gebruikt in deze scriptie slechts tot bepaalde hoogte te reconstrueren zijn, wat de indeling op het continuüm van Salverda (2013) beïnvloed. Zo kan op basis van de beschikbare informatie bijvoorbeeld niet gezegd worden of de deelnemers gedurende hun leven van positie zijn veranderd op dit continuüm en in hoeverre de dominante omgevingstalen hier invloed op hebben gehad.

Tevens is de groep deelnemers in zoverre uniek dat het hierbij gaat om twee groepen die zich in een vrij atypische taalsituatie bevinden. Aan de ene kant zijn er deelnemers die feitelijk als migrant naar Nederland zijn gekomen, maar de taal van jongs af aan beheersten. Aan de andere kant zijn er deelnemers die zijn achtergebleven in het land van herkomst, waar de dominante taal in veel gevallen de L2 van de deelnemers is. Hoewel enig onderzoek is verricht naar L1-atritie onder oudere migranten (Schmid & Keijzer, 2009), richt dit zich niet op migrantensituaties zoals hierboven beschreven. Vervolgonderzoek naar deze groep zal rekening moeten houden met de vaak van jongs af aan aanwezige tweetaligheid van Indische ouderen, en in hoeverre dominante omgevingstalen invloed kunnen hebben gehad op deze tweetaligheid.

Tot slot bestaat er het probleem dat het gebruik van de Nederlandse werkwoordstijden afhankelijk van de analyse die men gebruikt anders kan zijn dan hier beschreven is. Een andere analyse leidt wellicht tot andere resultaten.

Desondanks blijft het Indisch-Nederlands hopelijk de interesse van onderzoekers houden gezien het feit dat het een uitstekende variëteit is om zowel theorieën uit de taalcontactlinguïstiek als uit meertaligheidsstudies aan te toetsen.

Referenties

- Berg, van den, J. (1990). *Soebatten, sarongs en sinjo's: Indische woorden in het Nederlands*. 's-Gravenhage:
- Broekhuis, H., Corver, N. & Vos, R. (2015). *Syntax of Dutch: verbs and verb phrases*, volume I. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Broekhuis, H. & Corver, N. (2017a). 1.5.4. The Dutch verbal tense system. Taalportaal. Geraadpleegd Januari 23, 2018, van http://taalportaal.org/taalportaal/topic/link/syntax_Dutch_vp_VI_Characterization_and_classification_VI_Characterization_and_classification.1.5.4.xml
- Broekhuis, H. & Corver, N. (2017b). 6.2.2. Passive auxiliaries. Taalportaal. Geraadpleegd Januari 23, 2018, van http://taalportaal.org/taalportaal/topic/link/syntax_Dutch_vp_V3_alternations_.._V6_45_non_main_verbs_V6_45_non_main_verbs.6.2.2.xml
- Broekhuis, H. & Corver, N. (2017c). 6.2.4. The function of the past/passive participle and the auxiliary. Taalportaal. Geraadpleegd Januari 23, 2018, van http://taalportaal.org/taalportaal/topic/link/syntax_Dutch_vp_V6_45_non_main_verbs_V6_45_non_main_verbs.6.2.4.xml
- E-ANS, Elektronische versie van de Algemene Nederlandse Spraakkunst (<http://ans.ruhosting.nl/e-ans/index.html>). Haeseryn, W., Romijn, K., Geerts, G., Rooij, de, J. & Toorn, van den, M.C. (1997). *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Tweede, geheel herziende druk, 1997. Groningen/Deurne, Martinus Nijhoff uitgevers/Wolters Plantyn.
- Groeneboer, K. (1993). *Weg tot het Westen: het Nederlands voor Indië 1600-1950: een taalpolitieke geschiedenis*. Leiden: KITLV.
- Groeneboer, K. (1998). Westere koloniale taalpolitiek in Azië: het Nederlands, Portugees, Spaans, Engels, Frans in vergelijkend perspectief. *Koninklijke Nederlandse Akademie Van Wetenschappen*, 62(2), 1-27.
- Heeroma, K. (1957). Het Nederlands in Indonesië. *De Nieuwe Taalgids*, 50, 65-74.
- Kaltofen, R. (1920). Koloniale idiomen. *De Nieuwe Taalgids*, 14, 88-98.
- Kushartanti, B. (2014). *The Acquisition of Stylistic Variation by Jakarta Indonesian Children* (Doctoral dissertation). Utrecht: LOT.
- MacWhinney, B. (2000). *The CHILDES Project: Tools for Analyzing Talk*. 3rd Edition. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Salverda, R. (2013). Between Dutch and Indonesian: colonial Dutch in time and space. In Hinskens, F. & Taeldeman, J. (Eds.), *Dutch*. Berlin: De Gruyter.
- Schmid, M.S. & Keijzer, M. (2009). First language attrition and reversion among older migrants. *International Journal of the Sociology of Language*. 200, 83-101. DOI 10.1515/IJSL.2009.046.
- Sneddon, J.N. (2010). *Indonesian: a comprehensive grammar*. London: Routledge.
- Tadmor, U. (2007). Grammatical borrowing in Indonesian. In Matras, Y. & Sakel, J. (Eds.), *Grammatical borrowing in cross-linguistic perspective*. (p.301-328). Berlin: Walter de Gruyter.
- Tadmor, U. (2009). Loanwords in Indonesian. In Haspelmath, M. & Tadmor, U. (Eds.), *Loanwords in the world's languages: a comparative handbook*. (p. 686-716). Berlin: De Gruyter Mouton.
- Thomason, S.G. & Kaufman, T. (1988). *Language contact, creolization and genetic linguistics*. Berkeley: University of California Press.
- Toorn, van den, M.C. (1957). De taal van de Indische Nederlanders. *De Nieuwe Taalgids* 50, 218-226.
- Toorn, van den, M.C. (1985). Het Nederlands in Indonesië. *De Nieuwe Taalgids*, 78, 1-5.
- Vries, J.W. de. (1983). Het Nederlands in Indonesië I: historische achtergronden. *Neerlandica extra Muros*, 50-56.
- Vries, J. W. de. (1984a). Mutual influences between the Dutch and Indonesian languages. *Douze cas d'interaction culturelle: dans l'Europe ancienne et l'Orient proche ou lointain*. Paris: UNESCO.

- Vries, J.W. de. (1984b). Het Nederlands in Indonesië II: de invloed van het Nederlands op het Indonesisch. *Neerlandica extra Muros*, 58-65.
- Vries, J.W. de. (1992). Indisch-Nederlands: verleden, heden en toekomst. In Willems, W. (Eds.), *Sporen van een Indisch verleden* (125-139).
- Vries, J.W. de. (2005). Indisch-Nederlands. In Sijs, van der, N. (Eds.), *Wereldnederlands. Oude en jonge variëteiten van het Nederlands* (p.59-78). Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Wouden, T. van der. (2017). Categories of verbal inflection. Taalportaal. Geraadpleegd Januari 23, 2018, van <http://taalportaal.org/taalportaal/topic/pid/topic-13998813297382490>

Appendix 1. Vrijgaverklaring en questionnaire

Vrijgaveverklaring – Deelnemer Nederlands-in-Indonesiëcorpus

Achternaam : .....
Voorletter(s) : .....
Adres (straat) : .....
Huisnummer : .....
Woonplaats : .....
Postcode : .....
Telefoonnummer : .....
E-mail adres : .....

Ik verklaar spreker geweest te zijn/te zullen zijn in spraakopnames voor het Nederlands-in-Indonesiëcorpus. Die opnames mogen worden verrijkt met taalkundige en fonetische annotaties en opgeslagen in een databank.

De databank mag gebruikt worden voor wetenschappelijk onderzoek en mag ook gebruikt worden voor de eventuele ontwikkeling van niet-commerciële producten, zonder dat ik daardoor rechten verwerf in verband met de verkoop van die producten. Het gebruik van de opnames voor de ontwikkeling van niet-commerciële producten is niet toegestaan als een product geluidsfragmenten weergeeft op een zodanige wijze dat ik als spreker herkend zou kunnen worden.

De hierboven verstrekte naam-adres-woonplaats gegevens alsook telefoonnummer(s) en e-mail adres zullen strikt vertrouwelijk behandeld worden. Zij zullen in geen geval opgenomen worden in de databank. Sprekergegevens die zijn vermeld op de taalachtergrondenquête die onderdeel uitmaakt van dit onderzoek, mogen tot statistische data verwerkt worden en als zodanig opgenomen worden in de databank, gekoppeld aan de spraakopnames.

De Nederlandse Taalunie zal toezien op de strikte naleving van de hierboven genoemde bepalingen, zowel door de personen die betrokken zijn bij de opbouw van het corpus, als door de onderzoekers en ontwikkelaars die het corpus zullen gebruiken.

Plaats: .....

Handtekening:

Datum: .....

Taalachtergrond questionnaire

Alle door uw ingevulde informatie wordt anoniem verwerkt

Deelnemer nr.

--	--	--	--	--	--	--	--

in te vullen door onderzoeksleider

1. Wat is u geslacht? Man (1) Vrouw (2)

2. Wat is uw leeftijd? .....

3. Wat is uw huidige woonplaats? .....

In welke plaatsen heeft u allemaal gewoond (*graag alle woonplaatsen vermelden*)?

Geboorteplaats: .....van ..... tot .....

Daarna: ..... van ..... tot .....

Daarna: ..... van ..... tot .....

Daarna: ..... van ..... tot .....

Daarna: ..... van ..... tot .....

Daarna: ..... van ..... tot .....

Daarna: ..... van ..... tot .....

Daarna: ..... van ..... tot .....

Daarna: ..... van ..... tot .....

Daarna: ..... van ..... tot .....

Daarna: ..... van ..... tot .....

4. Met welke taal/talen bent u opgevoed? (Dat wil zeggen, de taal/talen die thuis gesproken werd/werden)

5. Wat spreekt u op dit moment meestal thuis?

6. Op welke leeftijd bent u begonnen Nederlands te spreken?

7. Op welke leeftijd bent u begonnen uw andere thuistaal (dus niet het Nederlands) te spreken?

8. a. Wat is uw vooropleiding?

8. b. Welk onderwijs hebt u in het Nederlands genoten?

9. Hoe vaak spreekt u op het moment Nederlands? (omcirkelen wat van toepassing is):

- Elke dag
- Een paar keer per week
- Een paar keer per maand
- Zelden

9. Hoe vaak spreekt u op het moment uw andere thuistaal? (omcirkelen wat van toepassing is):

- Elke dag
- Een paar keer per week
- Een paar keer per maand
- Zelden

Appendix 2. Richtlijnen vragen interview. Gebaseerd op interviews D. Theuns

- Naam
- Leeftijd
- Geboorteplaats
- Achtergrond ouders (Europees? Indisch? Indonesisch? Waar kwamen zij vandaan?)

Huiselijke sfeer

- Werk ouders
- Kunt u iets vertellen over uw geboorteplaats, het huis waar u woonde etc.
- Welke taal/talen werden er in uw jeugd gesproken t/m uw vertrek uit Indonesië? Welke taal/talen spreek u nog?

Opleiding

- School/opleiding: hoe vond u het op school? Wanneer moest u stoppen door de oorlog?
- Welke taal/talen sprak u op school?

Oorlog en dekolonisatie

- Hoe heeft u de Japanse bezetting ervaren? De Bersiap periode? En de tijd daarna?
- Wat was voor u de moeilijkste periode?
- Wat gebeurde er in periode van de dekolonisatie?
- Wat veranderde er na de onafhankelijkheid?

Vertrek uit Indonesië

- Waarom besloot u/waardoor werd u gedwongen te vertrekken?
- Procedure naar Nederland: hoe ging dat?
- Kwestie Nieuw-Guinea/Irian Barat: heeft u dit meegemaakt? Of kende u mensen die hierbij betrokken waren?
- Hoe was uw reis naar Nederland? Hoe heette de boot?

Aankomst en leven in Nederland

- Hoe vond u het om in Nederland te (moeten) gaan wonen?
- Heeft u ooit last gehad van het feit dat u Indisch bent? Op welke manier? Door wie? Speelt dat vandaag de dag nog?
- Wat vindt u ervan dat er bij de Nederlandse bevolking zo weinig kennis bestaat over de koloniale periode/Indische geschiedenis? Hoe komt dit denkt u? Hoe zou dit verbeterd kunnen worden?
- Wilt u zelf nog iets zeggen?

Appendix 3. Transcriptie uitingen interview ESA. Niet openbaar; op aanvraag te raadplegen.

**Appendix 4. Transcriptie uitingen interview FPL, OMU, HJA en RDA. Niet openbaar;
op aanvraag te raadplegen.**

Appendix 5. Gedeeltelijke transcriptie interview RHA en JHA. Niet openbaar; op aanvraag te raadplegen.